

คำสั่งเสียท่านนบีมุฮัมมัด เมื่อเผชิญกับโรคระบาด

Prophet Muhammad's Lettered
when plague Already Spread

สมาน อู่งามสิน

บทคัดย่อ

บันทึกประวัติศาสตร์อิสลามที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดในยุคของท่านนบีมุฮัมมัด ระบุถึงคำสั่งเสียของท่านว่า “จงอย่าเข้าไปในแผ่นดินที่กำลังเกิดโรคระบาดและจงอย่าออกจากแผ่นดินที่โรคระบาดได้เกิดขึ้นแล้ว” ต่อมาในยุคเคาะลีฟะฮ์ (กาหลิบ) อุมัร การระบาดของกาฬโรคได้ส่งผลร้ายอย่างหนักหน่วงต่อกองทัพมุสลิม และมาจนถึงปัจจุบัน โควิด-19 กำลังแพร่ระบาดกระจายไปทั่วโลก เป็นผลให้ผู้คนล้มตายและติดเชื้อจำนวนมาก ชาวโลกกำลังถูกทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติในรูปของโรคระบาด เช่นนี้แล้วอนาคตของมนุษยชาติจะเป็นเช่นไร แม้ว่าจะสามารถผลิตวัคซีนได้แล้วก็ตาม

Abstract

History of Islam concerning plagues during the ear of Prophet Muhammad was lettered in his words “Do not enter the Land which plague are spreading and do not come out from the land that plague already spreaded.” Later during the time of Caliphate Umar, the spreading of plagues did severely affected Muslim army. To date Covid-19 is now spreading all over the globe causing huge deaths and infections of Mankind. People of the globe are being challenged from the natural disaster Covid-19. Now what will be the future of mankind despite availability of vaccines.

จงอย่าเข้าไปในแผ่นดินที่กำลังเกิดโรคระบาด

มนุษยชาติกับภัยพิบัติทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นคลื่นยักษ์สึนามิ อุทกภัย อัคคีภัย แผ่นดินไหว วาตภัย ภัยแล้ง โรคระบาด ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กันมาตลอดนับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน มีบันทึกทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์หลายชิ้นที่กล่าวถึงการล่มสลายของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ การสูญหายของอารยธรรมที่เจริญสุดขีด การโยกย้ายถิ่นฐานและการสูญเสียชีวิตของผู้คนที่เป็นเหยื่อภัยพิบัติทางธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ในกรณีของชาวมายา ปอมเปอี และไฮคุปต์ เป็นต้น

ในประวัติศาสตร์อิสลามก็เช่นเดียวกัน มีบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับโรคระบาดในสมัยที่ท่านนบีมุฮัมมัด ยังมีชีวิตอยู่และยุคหลังจากที่ท่านจากโลกนี้ไปแล้ว จุดที่ควรครุ่นคิดคือ เมื่อเผชิญกับโรคระบาดท่านนบีมุฮัมมัดได้ชี้แนะแนวทางในการจัดการปัญหาอย่างเป็นเหตุเป็นผลและเป็นรูปธรรมแก่ประชาชาติของท่านไว้จนกลายเป็นคำสั่งเสียที่มุสลิมทั่วโลกพากันอ้างถึงด้วยความเคารพยกย่องอย่างกว้างขวาง¹ “จงอย่าเข้าไปในแผ่นดินที่กำลังเกิดโรคระบาด และจงอย่าออกจากแผ่นดินที่โรคระบาดได้เกิดขึ้นแล้ว” อย่างไรก็ตาม ในทัศนะอิสลาม ภัยพิบัติทางธรรมชาติเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการทดสอบผู้ศรัทธาและ

เป็นการลงโทษผู้บิดพลิ้วต่อคำสอนของพระผู้อภิบาลแห่งสากลโลกของมนุษยชาติบนหน้าแผ่นดินทั้งสิ้น

อุมร์ เคาะลีฟะฮฺ (กาหลิบ) ผู้พิชิตแห่งอิสลาม

หลังจากการเสียชีวิตของท่าน ออบูบักรุ เคาะลีฟะฮฺ ท่านแรกในวันอังคารที่ 23 เดือนญุมาดอา อัลอุครอ ฮ.ศ. ที่ 13 ณ เมืองมะดีนะฮฺ ท่านอุมร์ ก็รับตำแหน่งเป็นเคาะลีฟะฮฺลำดับที่สองต่อจาก ท่านออบูบักรุ งานด้านการทหารชิ้นแรกของท่านคือการแต่งตั้ง ออบูอับดุลอะฮฺ บินอัลญุรรอฮฺ สหายร่วมรบของท่านขึ้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดของกองทัพมุสลิมในซาม (ซีเรีย) ภายใต้การนำทัพของ ออบูอับดุลอะฮฺ เขาสามารถพิชิตดินแดนต่าง ๆ ในอารเบียได้เกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น ดามัสกัส จอร์แดน ฮิมส์ เยรูซาเล็ม อันตาคียะฮฺ (อันติออก) ฮะลับ (อะเลปโป) ฮือซซะฮฺ (กาซา) ฯลฯ

ความอดอยากยากแค้นและโรคระบาด

ตอนปลาย ฮ.ศ. ที่ 17 ต่อเนื่องจนถึงตอนต้น ฮ.ศ. ที่ 18 ได้เกิดสภาวะอดอยากขาดแคลนและโรคระบาดขึ้นในอารเบียซึ่งครอบคลุมดินแดนอิรัก ซีเรียและอียิปต์ ผู้คนต้องดำรงชีพด้วยความยากลำบากแสนเข็ญ ท่านอุมร์จึงพยายามรวบรวมพืชพันธุ์ธัญญาหารจากเมืองต่าง ๆ มาเก็บกักไว้เพื่อแจกจ่ายแก่ประชาชนผู้เดือดร้อน

มีบันทึกในหนังสือ History of Islam ของ Akbar Shah Najeebabadi ตอนหนึ่งว่า² เมื่อทราบข่าว ซีเรียก็เกิดโรคระบาดเช่นกัน ท่านอุมร์ก็เดินทางไปที่นั่นด้วยตัวเอง เมื่อไปถึงซานเมือง ออบูอับดุลอะฮฺ บินอัลญุรรอฮฺ พร้อมกับนายทหารจำนวนหนึ่งได้ออกมาต้อนรับท่านอย่างสมเกียรติ อย่างไรก็ตาม สวาทบางคนเสนอแนะว่า ท่านอุมร์ ไม่ควรจะเดินทางต่อไป และอับดุลเราะฮฺมาน บินอาฟุ ได้เล่าว่า เขา

รายงานจาก สะอูด เล่าว่า ท่านอบูอับดุลอะฮฺ กล่าวว่า เมื่อพวกท่านได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับการระบาดของกาฬโรคจากที่ใดที่หนึ่ง พวกท่านจงอย่าเดินทางเข้าไป และถ้ามันได้เกิดขึ้น ณ ที่ใดแล้ว พวกท่านก็อย่าเดินทางออกมาจากที่นั้น

เคยได้ยิน ท่านอบูอับดุลอะฮฺ กล่าวว่า “จงอย่าเข้าไปในดินแดนที่กำลังเกิดโรคระบาดและจงอย่าออกจากดินแดนที่โรคระบาดได้เกิดขึ้นแล้ว” เมื่อได้ยินคำสั่งเสียนี้ ท่านอุมร์ จึงเดินทางกลับมายังเมืองมะดีนะฮฺโดยได้สั่งให้บรรดานายทหารจัดการกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่อย่างระมัดระวัง ดังนั้นบรรดานายทหารจึงได้ดำเนินการมาตรการป้องกันตามคำสั่งของ ท่านอุมร์ โดย ออบูอับดุลอะฮฺ ได้ถอนที่ตั้งค่ายทหารถอยลงมายังพื้นที่ที่ต่ำกว่า กล่าวคือ เขาได้นำกองทัพของเขามายังญิบาอะฮฺซึ่งมีสภาพอากาศที่ดีกว่าและตั้งค่ายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แยกย้ายกระจัดกระจายกันออกไปตามคำสั่งของ ท่านอุมร์ อย่างไรก็ตาม ออบูอับดุลอะฮฺ เองก็ตกเป็นเหยื่อของโรคระบาดที่ญิบาอะฮฺ”

ความตายของอับดุลอะซีซและการจัดตั้งกระทรวงแห่งชัยชนะของกองทัพมุสลิม

ถึงแม้จะมีการจัดการกับโรคระบาดอย่างรวดเร็วก็ตาม กองทัพมุสลิมก็ต้องสูญเสีย อับดุลอะซีซ บินอัลญรรอฮฺ แม่ทัพคนสำคัญและสาวกผู้เป็นสุดที่รักยิ่งของท่านนบีมุฮัมมัดและสหายร่วมรบของ เคาะลีฟะฮ์อุมัร³ อย่างไรก็ตาม อับดุลอะซีซ เองก็ตกเป็นเหยื่อของโรคระบาดที่ญาบิอะฮ์ฮ์ ดังนั้น เขาจึงได้แต่งตั้ง มุอาซ บินญะบัล ให้เป็นผู้บัญชาการกองทัพแทนเขา และต่อมาไม่นานเขาก็เสียชีวิต มุอาซ เองก็มีชีวิตอยู่ได้ไม่นานเพราะติดโรคระบาดเช่นกัน แต่ก่อนจะเสียชีวิต มุอาซ บินญะบัล ได้แต่งตั้ง อัมรฺ บินอัลอาศ ให้เป็นผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากเขา เมื่อได้รับการแต่งตั้ง อัมรฺ บินอัลอาศ ได้นำทหารจำนวนหนึ่งไปหาสูงไปตั้งค่ายอยู่ข้างบน หลังจากนั้นไม่นาน โรคระบาดก็เบาบางลง อย่างไรก็ตาม โรคระบาดครั้งนี้ได้คร่าชีวิตผู้คนไปเป็นจำนวนมากซึ่งรวมถึงสาวกคนสำคัญ ๆ ของ ท่านนบีมุฮัมมัด ด้วย และผลของโรคระบาดครั้งนี้ได้จัดตั้งกระทรวงแห่งชัยชนะของกองทัพมุสลิมให้หยุดลงในทันที"

อันที่จริงแล้ว ในช่วงที่เริ่มมีการระบาดของกาฬโรคอย่างรุนแรงนั้น ท่านอุมัร ได้ส่งสารถึงอับดุลอะซีซ เรียกร้องให้เขาเดินทางมาพบเพื่อพูดคุยเรื่องเร่งด่วนบางประการ แต่ อับดุลอะซีซ รู้เป็นอย่างดีว่า ท่านอุมัร ต้องการให้เขาออกมาจากจุดที่มีโรคระบาดเพื่อรักษาชีวิต เขาจึงไม่ยินยอมและได้ส่งสารตอบ ท่านอุมัร ดังที่ระบุไว้ในหนังสือ The History of al-Tabari ของ Ehsan Yar-Shater ว่า⁴ "ข้าพเจ้าเข้าใจถึงเจตนาของท่านผู้นำแห่งปวงผู้ศรัทธาเป็นอย่างดี แต่สถานการณ์ที่เป็นจริงตอนนี้คือ ข้าพเจ้าอยู่ท่ามกลางนักรบมุสลิมซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจทอดทิ้งพวกเขาได้จนกว่าพระเจ้าอภิบาลจะกำหนด

ชะตากรรมของข้าพเจ้าและนักรบมุสลิมทั้งหลาย ขอท่านผู้นำแห่งปวงผู้ศรัทธาโปรดอภัยที่ข้าพเจ้าบกพร่องในหน้าที่ต่อท่านและยินยอมให้ข้าพเจ้าอยู่กับนักรบมุสลิมเหล่านี้ต่อไป" ท่านอุมัร อ่านสารของอับดุลอะซีซ ทั้งน้ำตาจนสหายร่วมรบรอบ ๆ ตัวท่านพากันถามว่า อับดุลอะซีซ สิ้นแล้วหรือ ซึ่ง ท่านอุมัร ก็ตอบว่ายังไม่ แต่ก็ดูเหมือนว่าเขาจะไม่รอดแน่แล้ว ก่อนสิ้นลม อับดุลอะซีซ ได้มอบหมายความรับผิดชอบให้แก่มิตรร่วมรบของเขา มุอาซ บินญะบัล และเขาได้ลุกขึ้นยืนกล่าวอย่างซาชาตินักรบต่อหน้ามิตรร่วมรบของเขาเป็นครั้งสุดท้าย⁵ "นักรบผู้หาญกล้าทั้งหลาย ความเจ็บป่วยของข้าพเจ้าในครั้งนี้เป็นความเมตตาจากพระเจ้าอภิบาล ซึ่ง ท่านนบีมุฮัมมัดก็เคยวิงวอนขอการเสียสละชีวิตให้แก่บรรดาผู้ศรัทธาที่ทรงธรรมทั้งหลายซึ่งได้จากโลกนี้ไปแล้ว ดังนั้น ข้าพเจ้า อับดุลอะซีซ จึงวิงวอนขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่ได้รับความเมตตาจากพระองค์เช่นกันด้วยเถอญ"

คำสั่งเสียของท่านนบีมุฮัมมัดในหะดีษเศาะหิษอัลบุคอรี

อิมามบุคอรี (ค.ศ. 191-256) คือนักวิชาการศาสนาคนสำคัญของโลกอิสลามจากเมืองบุคอรี (Bukhara) ซึ่งอยู่ในประเทศอุซเบกิสถานในปัจจุบัน ท่านได้เพียรพยายามรวบรวมจริยวัตรของท่านนบีมุฮัมมัด ทั้งที่เป็นการปฏิบัติ คำพูด การยอมรับและบุคลิกภาพของท่านจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มากกว่า 300,000 รายงาน แล้วนำมาตรวจสอบกลั่นกรองจนเหลือ 7,563 หะดีษ บันทึกของอิมามบุคอรี จึงถือว่ามีคุณสมบัติรองลงมาจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน

จากบันทึกหะดีษของ อิมามบุคอรี ในส่วนที่ 30⁶ 'ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับกาฬโรค' ลำดับที่ 5728

และ 5729 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลำดับที่ 5728 “รายงานจาก สะอูด เล่าว่า ท่าน นปีมุฮัมมัด กล่าวว่า เมื่อพวกท่านได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับการระบาดของกาฬโรคจากที่ใดที่หนึ่ง พวกท่านจงอย่าเดินทางเข้าไป และถ้ามันได้เกิดขึ้น ณ ที่ใดแล้ว พวกท่านก็อย่าเดินทางออกมาจากที่นั่น”

ลำดับที่ 5729 “รายงานจาก อับดุลลอฮ์ อิบน์อับบาส เล่าว่า อุมัร อิบน์อัลคอกฎฎอบ ได้ออกเดินทางไปเมืองซาม (ซีเรีย) เมื่อไปถึงถิ่นที่เรียกกันว่า ซัรซุ มีชาวอัจนาดกลุ่มหนึ่งมาพบท่าน คือ ออบู อับยัต๊ะฮ์ อิบน์อัลญุรอรุฮ์และเพื่อน ๆ ซึ่งพวกเขาได้เล่าให้ ท่านอุมัร ฟังว่า เกิดการระบาดของกาฬโรคในเมืองซาม (ซีเรีย) ซึ่ง อิบน์อับบาส ก็เป็นอีกคนหนึ่งเล่าในแบบเดียวกัน ท่านอุมัร จึงบอกกับ อิบน์อับบาส ให้ช่วยไปตาม กลุ่มผู้อพยพจากนครมักกะฮ์รุ่นแรก มาคุยกับท่านหน่อย อิบน์อับบาส จึงไปเรียกพวกเขา มา ท่านอุมัร จึงขอคำปรึกษาจากพวกเขาซึ่งมีความเห็นแตกต่างกัน บางคนบอกว่า ที่จริงแล้วที่พวกเขาออกเดินทางมานี้ก็เพื่อเยี่ยมเยียน ราชกุมารและพวกเขาไม่เห็นด้วยที่จะยกเลิกงานนี้ บางคนบอกว่า ถ้าพิจารณาถึงมวลชนและสหายของท่านนปีมุฮัมมัด ที่ร่วมเดินทางมากับท่าน พวกเราไม่เห็นด้วยที่จะปล่อยให้พวกเขาเข้าไปสู่อันตรายที่มีโรคระบาด ท่านอุมัร จึงขอให้พวกเขาแยกย้ายกันกลับไปก่อน ต่อมา ท่านอุมัร จึงบอกให้ อิบน์อับบาส ไปเชิญ ชาวอันศอร มาหาท่าน อิบน์อับบาส ก็ไปดำเนินการ ท่านอุมัร จึงขอคำปรึกษาจาก ชาวอันศอร เยี่ยงเดียวกับที่ขอจาก กลุ่มผู้อพยพรุ่นแรก พวกเขา ก็มีสองทัศนะเช่นเดียวกันกับคนกลุ่มแรก ท่านอุมัร จึงขอให้พวกเขาแยกย้ายกันกลับไปก่อน ต่อมา ท่านอุมัร จึงขอให้ อิบน์อับบาส ไปเชิญ กลุ่มผู้อาวุโส ชาวกูเรซและผู้อพยพที่เข้าพิชิตเมืองมักกะฮ์ มาคุยกับท่าน คนกลุ่มนี้มีความเห็นตรงกันว่า ท่านอุมัร

ควรพาประชาชนกลับ อย่าเข้าไปในเมืองที่มีโรคระบาด ท่านอุมัร จึงประกาศต่อหน้าประชาชนว่า ฉันจะอยู่บนพาหนะจนรุ่งเช้า ออบูอับยัต๊ะฮ์ อิบน์อัลญุรอรุฮ์ จึงกล่าวขึ้นว่า ท่านกำลังหนีข้อกำหนดของอัลลอฮ์ กระนั้นหรือ? ท่านอุมัร จึงกล่าวกับ ออบูอับยัต๊ะฮ์ ว่าการกล่าวเช่นนี้ไม่ควรจะมาจากท่านเลย ใช่แล้ว พวกเรากำลังหนีจากการกำหนดหนึ่งของอัลลอฮ์ไปสู่การกำหนดอีกอันหนึ่ง ท่านลองคิดดูซิว่า หากท่านมีอูฐและพวกมันลงไปที่หุบเขาซึ่งมีสองด้าน ด้านหนึ่งอุดมสมบูรณ์ อีกด้านหนึ่งแล้งจัด ถ้าท่านเลี้ยงอูฐด้านที่อุดมสมบูรณ์ ท่านก็ได้เลี้ยงตามกำหนดของอัลลอฮ์ แต่ถ้าท่านเลี้ยงอูฐด้านที่แห้งแล้ง ท่านก็เลี้ยงตามกำหนดของอัลลอฮ์เช่นกันมิใช่หรือ อิบน์อับบาส กล่าวว่า อับดุลเราะหฺมาน อิบน์อุอวฟุ ซึ่งเพิ่งเสร็จจากการปฏิบัติภารกิจบางอย่างได้เดินทางมาถึง เขากล่าวว่า เรื่องนี้ฉันมีความรู้โดยที่ฉันเคยได้ยิน ท่านนปีมุฮัมมัด พูดว่า เมื่อพวกท่านได้ยินว่ามีโรคระบาดเกิดขึ้นในแผ่นดินใด พวกท่านจงอย่าเข้าไปในแผ่นดินนั้น และถ้ามันระบาดอยู่ในแผ่นดินหนึ่งและพวกท่านกำลังอยู่ในแผ่นดินนั้น พวกท่านจงอย่าหนีออกจากแผ่นดินนั้น อิบน์อับบาส เล่าว่า ท่านอุมัร ได้กล่าวสรรเสริญอัลลอฮ์ หลังจากนั้นท่านก็เดินทางกลับ”

ถ้าศึกษาคำสั่งเสียนปีมุฮัมมัดข้างต้นโดยเปรียบเทียบกับมาตรการการต่อสู้กับโรคระบาดโควิด-19 ที่กำลังลุกลามไปทั่วโลกโดยมีผู้ติดเชื้อสะสมจากสองร้อยกว่าประเทศเกือบ 130 ล้านคน และมีผู้เสียชีวิตเกือบ 3 ล้านคน (สถิติจาก Website: Worldometer 29/3/64) คำสั่งเสียท่านนปีมุฮัมมัดมีความร่วมสมัยอย่างยิ่งกับมาตรการปิดประเทศของประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ที่ไม่เปิดรับนักท่องเที่ยว ปิดสนามบิน ท่าเรือ ฯลฯ รวมถึงการกำหนดเวลาเปิด-ปิดของห้างสรรพสินค้าและ

ร้านอาหาร และเมื่อเสริมด้วยมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) ก็ยิ่งทำให้การแก้ปัญหาการระบาดของโรคโควิด-19 เป็นไปอย่างได้ผลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศไทย

การปรับตัวของชาวไทยมุสลิมในสถานการณ์โควิด-19

คงไม่มีใครกล้าปฏิเสธลักษณะพิเศษของสังคมไทยมุสลิมที่มีความใกล้ชิดกันทางสังคม (Socialising) สูงมาก การยื่นซัดติดกันเพื่อทำละหมาดเข้าเฝ้าพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นหลักปฏิบัติของผู้ศรัทธา การสัมผัสมือและการโอบกอดเพื่อแสดงการทักทายเป็นการแสดงมิตรภาพที่อบอุ่น การรวมกลุ่มกันในชุมชนเพื่อทำบุญในวาระต่างๆ การเยี่ยมญาติในวันตรุษ การเยี่ยมกุโบร์ (สุสาน) การร่วมงานฉลองในงานแต่งงาน งานโกนผมไฟ ฯลฯ ล้วนแล้ว

แต่เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนานจนกลายเป็นสิ่งที่แทบจะขาดไม่ได้ในสังคมไทยมุสลิม

แต่เมื่อสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 มาถึงสิ่งที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ก็เป็นไปได้ ด้วยสำนักแห่งความรับผิดชอบและเหตุผลในการอยู่ร่วมกันกับคนในชาติและการนำของ สำนักจุฬาราชมนตรี ผู้นำจิตวิญญาณของชาวไทยมุสลิมซึ่งได้เผยแพร่มาตรการ New Normal (วิถีชีวิตใหม่) หลายฉบับโดยเสนอให้ปรับเปลี่ยนและจัดระเบียบแบบแผนการปฏิบัติศาสนกิจของชุมชนไทยมุสลิมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงตามคำสั่งเสียท่านนบีมุฮัมมัด ผู้เป็นที่รักยิ่งของมุสลิมทุกคนจนวันนี้ชาวไทยมุสลิมทุกคนสามารถมายืนอยู่ที่จุด ‘ไทยชนะ’ ร่วมกับคนในชาติได้ในปัจจุบันอย่างภาคภูมิใจซึ่งทุกคนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสถานการณ์จะคืนสู่ภาวะปกติเมื่อมีการฉีดวัคซีนอย่างทั่วถึง ■

เอกสารอ้างอิง

- 1 The History of Islam, Volume 1, Akbar Shah Najeebabadi (Urdu) printed 1343, Safi-ur-Rahman Mubarakpuri (Revised English), printed April 2000, page 367, Darussalam Publishing House, Saudi Arabia
- 2 ข้างแล้ว, page 367-368
- 3 ข้างแล้ว, page 368
- 4 The History of al-Tabari, Volume XIII, The Conquest of Iraq, Southwestern Persia, and Egypt, edited by Ehsan Yar-Shater, translated and annotated by Gautier H.A. Juynboll, printed 1980, page 97-98, State of University of New York Press, USA
- 5 ข้างแล้ว, page 99
- 6 The Translation of the Meanings of Sahih Al-Bukhari, Arabic-English, translated by Dr. Muhammad Muhsin Khan, printed 1997, page 345-346, Darussalam Publishers and Distributors, Saudi Arabia,